

INSTITUTIONEN FÖR DIDAKTIK OCH PEDAGOGISK PROFESSION

Under samma himmel

En utvärdering av styrdokument, utvärderingar och undervisning

Författare: professor Eva Reimers och universitetslektor Annika Lilja

Enhet: Institutionen för didaktik och pedagogisk profession

Utvärderingen är gjord under läsåret 2019 - 2020

Under samma himmel – en utvärdering av styrdokument, utvärderingar och undervisning

1. Inledning

Under läsåret 2019- 2020 har Institutionen för didaktik och pedagogisk profession, Göteborgs universitet haft uppdraget av Göteborgs interreligiösa center att följa och utvärdera kursen Under samma himmel. Ansvariga för utvärderingen har varit professor Eva Reimers och fil.dr. Annika Lilja.

1.1 Beskrivning av Under samma himmel

Under samma himmel är en interkulturell och interreligiös kurs som erbjuds till högstadieskolor i Göteborgsområdet. Syftet med kursen är att öka förståelsen mellan människor, motverka förtryck och bidra till ett gott klimat i skolan/klassen. Kursen står på två "ben".

- Kommunikation och grupprocesser

Under denna rubrik avser kursen att eleverna ska utveckla sina förmågor att kommunicera med varandra, att visa respekt för andra och att ifrågasätta och rasera eventuella fördomar mot människor som upplevs som olika.

- Religionens roll i människors vardagsliv.

Under denna rubrik avser kursen att göra eleverna bekanta med hur människor lever och tolkar sina liv utifrån en religiös identifikation. Tanken är att på så vis utvecklar eleverna förståelse för olikheter, vilket främjar samarbetsförmåga och tolerans.

Kursen pågår under en termin med en lektion i veckan. I huvudsak varvas tre olika undervisningsformer och moment:

Möten med berättare

Eleverna gästas under terminen av minst tre unga vuxna med olika religiös bakgrund, som delar med sig av sina livshistorier. Avsikten är att eleverna genom detta personliga möte ska få insyn i och utveckla förståelse och respekt för olika sätt att tolka och leva livet.

Tempelturer

Detta är studiebesök i berättarnas heliga rum (kyrka, moské, synagoga, tempel). Genom besöket får eleverna ta del av hur personer de redan utvecklat en relation till förstår och använder sin religion.

Övningar och aktiviteter

Under ledning av kursledarna arbetar klassen med olika värderingsövningar och övningar inriktade mot att utveckla samarbetsförmåga, kommunikativa förmågor, respekt och tolerans.

Kursens syfte anges något olika i olika dokument, men är huvudsakligen att eleverna ska utveckla större förståelse och tolerans gentemot andra. Det gäller dels människor som förstås som kulturellt och religiöst annorlunda och dels inom klassen.

1.2 Medverkande skola

Under höstterminen 2019 deltog tre klasser i årskurs 8 från Båtsmansskolan i Mölnlycke i kursen Under samma himmel. Skolan är en kommunal 6-9 skola med cirka 240 elever. Den kännetecknas av ett relativt homogent elevunderlag, där majoriteten av elever kommer från hem som kan beskrivas som svenska, vita, sekulariserade kristna medelklasshem.

1.3 Syfte och frågeställningar

Institutionen för didaktik och pedagogisk profession har fått ett utvärderingsuppdrag av ledningen för kursen Under samma himmel genom Linda Wahl. Kursledningen vill att dokument och verksamhet utvärderas av en extern granskare. Utvärderingen syftar till vidare utveckling av kursen och att ge legitimitet åt kursen i relation till framtida uppdragsgivare i skolan.

1.4 Metod och materialinsamling

Materialen som utvärderats är olika texter som t ex presentationsmaterial, kursens teoretiska grund, utvärderingar och planeringsmaterial. Dessutom har observationer av tre olika typer av lektioner/verksamhet genomförts, det är en tempeltur, ett berättarbesök och en värdegrundslektion. Till grund för utvärderingen finns också två gruppintervjuer med elever i årskurs 8, som precis avslutat kursen då intervjuerna ägde rum, två gruppintervjuer med elever i årskurs 9 som deltog i kursen läsåret 2018 samt två individuella lärarintervjuer.

Elevintervjuerna inleddes med kort introduktion där vi tillsammans erinrade oss projektets upplägg. Eleverna skrev sedan ner intryck och synpunkter på post-it lappar som placerades ut på det bord elever och intervjuare satt vid. Utifrån dessa reflektioner ställde vi frågor om och eleverna redogjorde för minnesbilder och synpunkter på hur det varit att delta i Under samma himmel.

Eleverna som deltog i gruppintervjuerna hade tillfrågats av lärarna och accepterat att delta. När det gäller eleverna i årskurs 8 var det elever som fyllt 15 år som varit grunden för urvalet.

Lärarna intervjuades individuellt utifrån en gemensam intervjuguide.

1.5 Analysmodell

Materialen analyserades utifrån en enkel modell där vi relaterar kursens syften i informationsmaterial och den didaktiska introduktionen med det utfall vi identifierat med hjälp av projektets egna utvärderingar, observationer och intervjuer. Det innebär att vi i vår analys ställer frågor om

1. Hur har kursen bidragit till att eleverna utvecklat interkulturell och interreligiös kompetens?
2. Hur har kursen bidragit till att skapa goda samarbeten och varmare klimat i skolan?

2. Under samma himmel som religions- och värdegrundsprojekt

I följande avsnitt redovisas hur de som utvecklat och driver Under samma himmel själva beskriver grunden och syftet med kursen i sitt informationsmaterial. Här ges också en kort beskrivning av vad tidigare utvärderingar och utredningar kommit fram till.

2.1 Syftet med kursen

Att utveckla interkulturell och interreligiös kompetens för goda relationer i och utanför skolan uttrycks som kursens övergripande syfte. Genom deltagande i kursen ges möjligheter att utveckla förmågor som motverkar alla former av förtryck och möjligheter att öka förståelsen mellan människor. Kursen syftar också till att skapa goda samarbeten och ett varmare klimat i skolan.

Kursen har som ambition att vara en del av skolans värdegrundsarbete med utgångspunkt i Barnrättskonvention och skolans värdegrund. "Avsikten är att skapa en tryggare och mer inkluderande gemenskap där alla bemöts utifrån sitt unika och okränkbara värde."

2.2 Didaktisk grundsyn

Kursen vilar på en didaktisk grundsyn som till stor del bygger på Robert Jacksons religionsdidaktiska teori, *The interpretive approach*, vars huvudsakliga syfte är att utveckla elevers kritiska och reflexiva förståelse av religion (Jackson, 2009). Religion och religiositet ingår som viktiga perspektiv i kursen och levda traditioner fokuseras genom att eleverna får möta människor som berättar om hur de lever sin religion. I kursen tas ett avstamp i individen och genom besök i olika heliga rum tas förståelsen av religion vidare till en gruppnivå. Dessa besöks följs upp med samtal som avser att bredda förståelsen av religion till en bredare religiös tradition.

I kursen tas som en utgångspunkt att eleverna ska få möjlighet till två olika tolkningsprocesser som Jackson beskriver. Det är dels att försöka förstå en religiös tradition genom att pendla mellan individ-, grupp- och traditionsnivå. Dels genom att relatera det nya som eleverna får möta i kursen med den egna livstolkningen.

Reflexivitet skrivs fram som det mest centrala och sammanfattande begreppet i kursen. De övningar som genomförs under kursen är utformade för att stimulera elevernas reflekterande förmåga, bland annat när det gäller att se likheter och skillnader och att få ökad självkännetdom. Eleverna ska också få verktyg att ställa konstruktiva och kritiska frågor på ett sätt som driver en gemensam diskussion framåt. Att utveckla elevernas känslighet är ytterligare ett mål med kursen. För att förstå den andre krävs en känslighet som konkret kan innebära en förmåga att läsa mellan raderna, till exempel genom att tolka vad olika jargonger hos klasskamraterna eller vad olika klädkoder kan innebära. I kursen är ambitionen att denna förmåga ska visa sig genom ett gott lyssnande, värme i blickar, kroppsspråk och ord.

2.3 Genomförande

Kursen genomförs under en termin och då träffas kursledare, eleverna och en av elevernas lärare en gång i veckan under en lektion som varar i 60-100 min. Kursen har legat på fredag och ägt rum under passet "åttans tid", som är en slags resurstid avsedd för att arbeta med grupprocesser, läsläsning etcetera. På så vis har inte kursen "tagit tid" från ordinarie undervisning. Det är kursledarna som håller i lektionerna. Träffarna har olika innehåll och olika former. De gästande berättarnas personliga berättelser är utgångspunkten i kursen. Eleverna får också besöka olika religioners heliga platser. Under en del av lektionerna genomförs olika övningar, både individuellt och i grupp där erfarenheterna från berättarna och tempelturen bearbetas och där samarbete tränas.

2.4 Tidigare utvärderingar

Kursledarna har kontinuerligt utvärderat kursen med elever och lärare i de klasser de varit verksamma. Här görs några nedslag i utvärderingarna från höstterminen 2016 och 2017 och vårterminen 2018.

Från de ursprungliga målen 2016 som fokuserade på att eleverna skulle utveckla sin förmåga att reflektera över livsfrågor, att utveckla nyfikenhet och respekt för olikheter grundat i alla människors

lika värde och att få verktyg som främjar det demokratiska samtalet och handlandet förändras målen inför höstterminen 2017. Hösten 2017 handlar det första målet om att stödja eleverna i deras individuella identitetsskapande process. Här handlar det inte längre om att ge verktyg av olika slag utan att nå var och en av elevernas för att stötta deras identitetsskapande. Ett mål som handlar om att utveckla gemenskapen i klassen skrivs också fram, en mer inkluderande, varm och vänskaplig gemenskap eftersträvas.

Efter kursen höstterminen 2017 gör kursledarna ingen konklusion utan sammanfattar elevernas synpunkter som både uttrycker positiva och negativa erfarenheter. I 2018 års utvärdering är kursledarnas slutsats att syftet med lektionerna behöver tydliggöras för eleverna, eleverna tycks inte haft det helt klart för sig under höstens kurs. Kursledarna konstaterar också att man framgent behöver arbeta med eleverna om frågor som handlar om hur eleverna ska bete sig för att lyfta både sig själva och gruppen. Gemensamt för alla utvärderingar är att eleverna uppskattar tillfällena när de får möta en berättare och också när de får besöka olika tempel.

3. Under samma himmel i praktiken

Under höstterminen 2019 genomfördes, som tidigare nämnts, kursen på Båtmansskolan i en kranskommun till Göteborg. Skolans tre klasser i årskurs åtta deltog tillsammans med de tre lärare som har huvudansvaret för klasserna.

I detta avsnitt redovisas resultat från de observationer som gjorts vid en tempeltur, under en lektion där eleverna mött en berättare och en lektion då eleverna efterarbetade berättarbesöket. Nedan redovisas också resultat från de intervjuer som genomförts, dels med elever som nu går i nian och som var med i *Under samma himmel 2018*, dels med elever som går i åttan och som varit med i projektet under höstterminen 2019, och dels med två av de tre lärarna som varit engagerade i projektet.

3.1 Observationer

Som nämnt ovan har observationer av tre olika typer av aktiviteter/lektioner gjorts under höstterminen 2019, dels under den tempeltur eleverna gjorde tillsammans med ledarna från *Under samma himmel* och sina lärare, dels under en lektion då klassen besöktes av en berättare och dels en lektion som var mer inriktad på teori om de mänskliga rättigheterna, barnkonventionen samt diskrimineringsgrunderna.

3.1.1. Tempelturen

De tre klasserna åkte på tempelturen vid samma tillfälle och vi observerade de två första besöken. Det första var i en moské där en kvinnlig imam tog emot eleverna och berättade om traditioner och ritualer inom islam, om församlingens arbete och om hur församlingen lever sin religion i relation i praktiken i moskén och i relation till det svenska samhället. Eleverna fick möjlighet att ställa vilka frågor de ville till henne. Flera av frågorna från eleverna handlade om bönen och fastan, imamen fick också frågor om slöjan som många muslimska kvinnor bär. Under besöket i moskén deltog också en berättare. Berättaren var en ung troende muslimsk kvinna som berättade om sin relation till Gud, men också om hur det är att vara rom. Detta fångade elevernas intresse och också berättaren fick många frågor, mest om den romska kulturen. Besöket i moskén var lite stressigt då moskén väntade ytterligare en grupp elever.

Efter besöket i moskén gick eleverna vidare till ett sikhtempel. Där möttes de av en ung man som var medlem i församlingen, men som också var en berättare. Han berättade både om församlingen och om erfarenheter av att vara sikh, särskilt under de tidiga tonåren, dvs den ålder eleverna är i just nu. Här ombads alla elever att tänka ut en fråga till berättaren och så startade en runda. Eleverna ställde frågor om religionen, om sikhismen i relation till hinduismen, om olika ritualer berättaren talat om och också personliga frågor till honom. Han uppmuntrade dem att fråga precis vad de ville. Efter frågerundan ställde eleverna upp sig i en ring och alla fick en och en gå fram till berättaren och tacka honom för besöket, de uppmändes att säga 'Tack, jag tycker det var bra att...'.

3.1.2 Berättarbesök i klassrummet

Upplägget var identiskt i de tre klasserna. Rummet var möblerat med stolar i en halvcirkel. Klassrummets bänkar hade skjutits ihop längst bak i klassrummet. Förutom klassen var 1-3 lärare, två kursledare, en berättare och observatören från universitetet närvarande. Eleverna satte sig på stolarna. Efter närvarokontroll inleddes lektionen med en runda där de i tur och ordning uppmändes att säga något positivt om den tempeltur de varit med på veckan innan (den som beskrivs ovan). Svaren var blandade. Många sa att de uppskattade lunchen (god kebab). Ett par tyckte det var spännande att besöka den kulturellt varierade stadsdelen Angered. Någon benämnde den "en annan värld". Flera angav att de tyckte det var intressant att lyssna till en sikh, inte minst att få lära sig om bruket att bära turban. Det var även flera som sa att det var intressant att få veta mer om romer, samt några som sa att det var bra att slippa skolan för en dag.

Efter rundan fick berättaren ordet. Det var en kvinna i 30-årsåldern från den judiska föreningen Zikaron. Den består av barnbarn till överlevare från Förintelsen, som i olika sammanhang berättar om vad deras mor- och farföräldrar varit med om. Kvinnan använde sig av en power-point och kort där hon skrivit upp stolpar för presentationen. Ingången till berättelsen var att hon i högstadiet fick i uppgift att intervjua en äldre släkting. Hon intervjuade då sin farmor som innan dess inte berättat något om sina upplevelser. Det var en stark berättelse som fångade elevernas uppmärksamhet. Efter berättelsen var det dags för ytterligare en runda där eleverna i tur och ordning ombads ställa en fråga till berättaren. Flera elever i varje klass passade och lät ordet gå vidare. För övrigt var det frågor av varierat slag. De flesta riktade mot detaljer i berättelsen. En elev frågade om nazism och yttrandefrihet, där berättaren svarade att yttrandefriheten bör begränsas av andra lagar såsom hets mot folkgrupp. En elev undrade över vad det betyder för berättaren att vara jude. På detta följer en runda till där eleverna ska tacka berättaren. När en elev i den första klassen motiverar sitt tack med att: "Det var fint att få lyssna till någon som har en likadan historia som jag." uppstod en stämning i klassrummet kännetecknad av allvar och respekt. För övrigt motiverades tacken med att eleverna sa att kvinnan var en god berättare.

Stämningen i de tre klasserna skilde sig åt. I den första och inte minst den sista klassen lyssnade eleverna inte bara respektfullt på berättaren, utan också på varandra. I den andra klassen var det mer oroligt. Det tog tid för kursledaren att få alla elever att sitta på stolarna. Rundan om tempelturen dominerades av synpunkter på lunchen. Frågorna till berättaren var mer inriktade mot berättaren som person (ålder, husdjur, jobb, längd, etc.) än på det som hon berättat, och i tackrundan upprepade många samma mening: "tack för att du var modig och berättade". Samtliga lektioner avslutades med att eleverna fick en utvärderingsblankett, som de i all hast och hafsigt fyllde i.

En reflektion i anslutning till observationerna är att i stort sett alla elever lyssnade aktivt till berättaren, samtidigt som formatet gav dem lite utrymme att bearbeta det de fick ta del av.

3.1.3 Teorilektion på temat 'Vi, ni och de andra - samarbete'

Under teorilektionen kom de tre klasserna till klassrummet var och en för sig under förmiddagen. Det observerade tillfället låg veckan efter den lektion som beskrivs ovan, då en berättare delat sin farmors historia om hur det var att sitta i koncentrationsläger under andra världskriget. Syftet med lektionen är att eleverna ska få möjlighet att reflektera över hur de kan bli bättre på att plocka fram det bästa hos sig själva och hos andra, och att eleverna ska förstå att det de gör i projektet är en konsekvens av historiska händelser, att det är ett försök att gestalta läroplanen och ett sätt att skapa bättre samarbete i klassen och i övriga samhället.

Lektionen inleddes med en runda där eleverna sa sitt namn och något om vad de minns från förra tillfället. Efter rundan gick ledaren från Under samma himmel igenom målen med lektionen. Övningarna var varierade. Det är bikupor och teorigenomgång, det är de mänskliga rättigheterna och barnkonventionen tillsammans med diskrimineringsgrunderna som är innehållet i genomgången. Eleverna fick efter genomgången tid för att fundera på tre frågor själva; a) Vad har jag för goda sidor som inte kommer fram ordentligt i klassen, b) vad skulle jag vilja förändra i mitt beteende?, c) Vad skulle de andra i klassen kunna göra eller sluta göra för att jag skulle kunna lysa starkare? Några elever blev färdiga fort och ledaren försöker då uppmuntra dem att utveckla sina svar.

Under lektionen med den andra åttondeklassen förändrade ledaren upplägget något utifrån de erfarenheter hon gjorde med den första klassen. Efter lektionen med den andra klassen tyckte ledaren att det gått sämre än vanligt att nå dem. Då uppdagades det genom den lärare som är med på lektionen att det hänt en incident som skakat om alla åttorna, men mest klass nummer två. Inför den tredje lektionen då den tredje åttondeklassen ska ha sin lektion förändrade ledaren lektionen totalt. Den tredje klassen fick göra en lek som går ut på att alla ska hjälpa varandra. De ska försöka se till att alla får plats på de stolar som är utplacerade i en grupp. Musik spelas och när musiken tystnar ska alla upp på stolarna, efter varje avbrott tas en stol bort och till sist ska alla elever upp på en stol. De måste hjälpa varandra och vara nära varandra. Eleverna verkade uppskatta leken mycket, de skrattade och alla hjälptes åt. Efter leken satte eleverna sig i en ring och i en runda fick de ge sina intryck från mötet med berättaren och därefter berättade ledaren om de mänskliga rättigheterna även för denna grupp. Eleverna uttryckte dock att de hellre vill leka en lek till.

3.2 Elevintervjuer

3.2.1

Vi har genomfört intervjuer med nio elever i fyra olika grupper, två grupper från årskurs 8 och två grupper från årskurs 9. Åttorna deltog i kursen terminen innan intervjun, medan det var drygt ett år sedan niorna var med i Under samma himmel. Vi valde att intervjua både åttor och nior för att undersöka vad som finns kvar i elevernas minne på sikt.

Samtliga intervjuer inleddes med en kort rekapitulering av kursen. Utifrån frågan "hur upplevde du Under samma himmel" antecknade eleverna sedan stödord på post-it lappar. Dessa utgjorde sedan utgångspunkter för intervjuerna. Vi vill poängtera att detta endast är nio elevers röster om projektet. Andra elever kan mycket väl ha andra upplevelser, erfarenheter och åsikter. Samtidigt visar

intervjuerna både samstämmighet och bredd i elevernas upplevelser av projektet, vilket gör att de kan visa på styrkor och svagheter som kan ligga till grund för projektets utveckling.

3.2.1. 1 Syftet med kursen

I samtliga intervjuer beskriver eleverna kursens syfte utifrån de två huvudlinjerna mänskliga rättigheter (inklusive kännedom om andra och sig själv) och religion. Inom det första syftet placerar de samarbetsövningar och övningar med papper och penna. Inom det andra syftet placerar de besök av berättare och tempelturer. Flertalet förstår det första syftet som inriktat mot att skapa mer kunskap och förståelse för varandra i klassen, medan det andra syftet handlar om att skapa förståelse för människor som är väldigt olik en själv.

3.2.1.2 Väcker känslor

När vi i inledningen av den första intervjun med åttor sa att vi vill veta hur de upplevt Under samma himmel blev det stor skillnad mellan elevernas omedelbara reaktioner. I den första gruppen markerar en av eleverna sitt ogillande med en djup suck. Detta skilde sig starkt från den andra intervjun med åttor, där en av eleverna berättar hur mycket han såg fram emot fredagslektionerna med Under samma himmel. Han säger: "Då blev man ju mer taggad att komma till skolan för att man vet att det finns nåt roligt där direkt på morgonen." Projektet landade och upplevdes alltså väldigt olika i olika klasser och hos olika elever. Intervjuerna med niorna pekar mot att ett års distans till att ha deltagit i Under samma himmel, lett till mindre känslomässiga förhållande till kursen. Samtliga är i grunden positiva, även om någon menar att det blev lite tjatigt att arbeta så mycket med sedan tidigare välkända värderingsövningar.

3.2. 1. 3 Samarbetsövningar och mänskliga rättigheter

Det kurssyfte som riktar sig mot mänskliga rättigheter och att eleverna ska lära känna sig själva och andra för att skapa ett bättre klimat i klassen, framstår av intervjuerna som betydligt mindre engagerande än syftet att lära känna människor med annan religiös och kulturell bakgrund än en själv.

Den första intervjugruppens negativa erfarenheter av projektet upprepades i några av samma gruppens post-it lappar. Utifrån en lapp där det står att kursledaren var otrevlig om man inte tyckte som hon, förde eleverna en diskussion om vad som var möjligt eller inte att säga under lektionerna. Två av eleverna var samstämmiga i att även om tanken var att uppmuntra diskussioner och dialog, så fanns det väldigt tydliga gränser för vad som fick och inte fick sägas. En elev sa: "Allting handlade om att man skulle prata om åsikter och så, men om man inte hade RÄTT åsikter enligt DOM så fick man inte uttrycka dom." De åsikter som eleverna uppfattade som godkända var "politiskt korrekta" åsikter, som de tycker att de fått ta del av under hela sin skoltid. De nämner exempelvis Barnkonventionen, som något som kursledarna framhöll. Synpunkten att mycket av det som förmedlades i kursen var självklart och sådant de redan kände till upprepades i större eller mindre utsträckning i samtliga intervjuer. Även om de andra intervjugrupperna inte var lika negativa som denna, menar samtliga att dessa moment var mindre givande. Någon menade att de ledde till att kursen mot slutet blev tråkig, eleverna tröttnade. En av niorna ansåg att det som togs upp i många av värderingsövningarna var viktigt och sånt som hen ville lära sig mer om, men att det ofta gavs för lite tid till varje övning för att en skulle kunna gå på djupet. På liknande sätt framhöll flera att intentionen var bra, men att metoderna blev förutsägbara och/eller inte fungerade. Ämnet som sådant förstås som viktigt och intressant, men de anser att det kräver ett annat arbetssätt.

Ett sätt att uppnå delaktighet och i praktiken manifesteras allas lika värde var de regelbundet återkommande rundorna, där eleverna en efter en uppmanas att ge ett bidrag (synpunkt, fråga, tack) som tas emot utan kommentarer. Dessa rundor tycks inte ha satt några större spår hos niorna. De tar inte själva upp dem och har inte mycket att säga om dem när vi för dem på tal. Intervjuerna med åttorna tyder dock på att detta är en praktik som inte upplevs som odelat positiv. De menar att allt faktiskt inte "får" sägas, att det blir tråkigt och enahanda med så många rundor, och att formen leder till att man mest sitter och funderar på vad man själv ska säga och därför inte lyssnar till andra.

3.2.1.4 Skapa förståelse genom möten med religiositet

Intervjuerna tyder på att kursens andra syfte upplevs betydligt mer positivt än det första. I samtliga intervjuer framhåller eleverna att det varit "intressant", "spännande", "givande" och "kul" att möta människor som till stor del lever sitt liv utifrån en religion. Detta tycks också vara något som finns kvar minst ett år efter att kursen avslutats. En av niorna minns samtliga berättare och vilka tempelturer de gjorde. Hen menar också att det innebär att det finns en tydligare grund att utgå ifrån när hen nu ska börja studera olika religioner.

Den elev från åttan som inledde intervjun med en djup suck, säger senare "berättarna som kom hit och dom som var i templen, dom tyckte jag var jätteintressanta. Det tycker jag var kul att lyssna på liksom." En av eleverna i den andra gruppen med åttor sa att mervärdet med kursen var att hen nu förstod att människor är lika mycket värda. Hen berättar att hen förstår hur hemskt det är att vara flykting på ett helt annat sätt än när hen hört om flyktingar på nyheterna. Genom att ha träffat någon som flytt från kriget i Syrien vet hen att det är "mycket värre". Mötena ger insikter. För en av niorna kopplas detta ännu mer direkt till religion och de fördomar som hen och många andra har om religion/er och religiösa människor: "Man hade en idé om religionen, så fick man möta folket, så ändrades ju den idén till nåt mer realistiskt." I den projektomgång som niorna deltog i fick de först besök av en berättare som de sedan mötte igen vid tempelturen. Det menade en av eleverna var väldigt positivt, eftersom de då redan hade en relation till den personen.

Den sammantagna bilden av elevintervjuerna är att det som eleverna framför allt tagit sig till och uppskattat med Under samma himmel är lektionerna med berättare. Detta har gett dem insikt i hur olika livet kan se ut och vad kultur och religion kan ha för betydelse för (unga) människors liv. Det har i sin tur ökat deras förståelse för den/de som är annorlunda och gett dem större respekt för människor som identifierar sig och lever som religiösa. Deras upplevelser av lektioner och övningar som syftar till att skapa större självkänsla och bättre klassklimat, är däremot varierat. Flera elever säger att de tycker att de fått göra många roliga "lekar". Samtidigt är det många som tycker att projektets värdegrundsinriktade aktiviteter varit tråkiga och meningslösa, att de redan kan det de behöver veta om barnrättskonventionen. De menar även att det varit alltför förutsägbart vad som var önskvärda och icke-önskvärda åsikter och positioner. Intervjuerna med åttorna visade även att de tyckte att det var tråkigt, pressande och tjatigt med så många rundor.

3.3 Lärarintervjuer

Lärlagen på skolan är organiserade så att en grupp lärare arbetar i samma årskurs. Runt de tre åttondeklasser som deltog i projektet hösten 2019 arbetar i huvudsak tre lärare som också varit med eleverna under projektet. Två av de tre lärarna har intervjuats enskilt. En av dem undervisar eleverna i svenska och engelska och den andra i matematik, naturvetenskap och teknik. Den tredje läraren, so- och slöjdläraren var föräldraledig vid intervjutillfället.

3.3.1 Bakgrund till deltagande i projektet

Bakgrunden till att skolan och lärarna gärna ville delta i projektet är att de ser en möjlighet för eleverna att ta del av andra sätt att tänka och att få möta andra kulturer då det egna närområdet är väldigt homogent. Lärarna menar att projektet erbjuder möjligheter att få möta olika människöden och det är, enligt lärarna, nyttigt för eleverna att få erfara att allt inte kretsar kring dem utan att det händer saker i världen, både nära och långt bort som de behöver lära sig om. Eleverna behöver öppna upp och se att det finns andra verkligheter än deras egna. Medverkan i projektet innebar att människor som varit med om saker kom till skolan och mötte eleverna. Det ger, enligt lärarna, så mycket större effekt än när de återberättar olika öden. Ett annat argument för deltagande är att ge eleverna möjlighet att lära känna sig själva. Den tredje läraren som undervisar eleverna i SO-ämnena, men som inte intervjuats, uttryckte dock under ett informellt samtal i samband med tempelturen att han tycker att 'Under samma himmel' är ett bra bidrag till SO-undervisningen. Hans erfarenheter är att religionskunskapsämnet är en 'uppförsbacke'. Att få göra besök i de olika heliga byggnaderna och att få ta del av erfarenheter från olika berättares erfarenheter av sina religioner var något han såg som väldigt bra med projektet.

3.3.2 Kursens betydelse för skolans verksamhet

Båda de intervjuade lärarna är överens om att kursen påverkat verksamheten i de tre klasserna även utanför de tillfällen då kursen pågår. Kursen har legat väl i tid då ca hälften av eleverna samtidigt läser för att konfirmeras. Konfirmationsläsningen och 'Under samma himmel' har berikat varandra och undervisningen i religionskunskap. Eleverna har inte hunnit ha så mycket religionskunskap så på så sätt är deltagande i kursen också värdefullt rent skolmässigt. Eleverna har, genom kursen, fått lära sig om religioner, hur religionen påverkar det vardagliga livet och har betydelse.

En annan viktig betydelse kursen har är att erfarenheterna från de olika lektionerna har blivit en gemensam referenspunkt som både lärare och elever hänvisar till i olika sammanhang, både när det gäller sociala relationer och undervisning i olika ämnen. Samtal med utgångspunkt i Under samma himmel har fortsatt mellan eleverna och mellan elever och lärare mellan tillfällena.

Lärarna har fått hjälp, input och tips med hur man kan jobba med grupprocesser och hur man kan få ihop små grupper till större. Detta är något lärarna tagit med sig. De har inspirerats av arbetsformen forumteater som de fortsatt med i klasserna. Kursen har inte 'tagit' någon tid från andra ämnen, de har använt 'åttans tid', 60 minuter i veckan som är avsatt för arbetet som ska stärka elevernas relationer och gruppmedlemskap och för läsläsning.

3.3.3 Hur kursen landat i de olika elevgrupperna

Klasser är olika, det är tydligt i elevgruppen med åttor. Lärarna reflekterar över vad som krävs för att en kurs som 'Under samma himmel', där det kommer in ledare utifrån, ska fungera för olika typer av elevgrupper. Eleverna hade behövt förberedas mer inför projektet. Två av de medverkande klasserna har en positiv inställning till mycket och respekterar varandra. Den tredje klassen fungerar inte riktigt så. De måste känna lärarens respekt innan de är villiga att ge sin. I den klassen får det inte bli fel från start för då är det svårt att komma vidare. Där har det varit svårare. Klassen har kommit ihop mer för att de tillsammans irriterat sig på kursen. Att lägga tid på att förankra kursen så att eleverna förstår syftet med den och får lära känna de nya ledarna tycker lärarna skulle varit väl investerad tid.

De två intervjuade lärarna har upplevt att de flesta eleverna upplevt klassernas medverkan i Under samma himmel som positivt och att det gett eleverna nya insikter. I den utvärdering som gjorts har flera elever skrivit att de utvecklats som personer och känner sig tryggare i sig själva. Lärarna tycker sig se att detta stämmer, och ger flera konkreta exempel. Det visade sig till exempel, vid sista tillfället då de hade forumteater, att en elev som är tillbakadragen och sällan säger något i helklass tog plats och gick in i forumspelet. Det var värt mycket menar lärarna. Att vara med i kursen tycks ha gett en del elever råg i ryggen att våga säga ifrån till klasskamraterna och att berätta när det hänt saker där någon blivit utsatt så de kan ta upp händelsen och diskutera den i helklass. Det har gett en sammanhållning i klasserna. Lärarna menar också att eleverna har fått upp ögonen för samhället utanför det egna närområdet.

De tillfällen som lärarna upplever att eleverna uppskattat mest är när de fått möta berättarna. Det har gett eleverna en större medvetenhet genom att de fått ansikte på till exempel en båtflyktning som de läser om och ser på tv. Eleverna har fått se att det är helt vanliga människor. Detta är upplevelser eleverna tagit med sig efter lektionerna och fortsatt att diskutera.

Tempelturen var också värdefull eftersom den visade att religioner kan se ut på andra sätt än den kristna och att få möjlighet att uppleva andra heliga byggnader än kyrkan som eleverna är vana vid. Tempelturen var också ett uppskattat inslag då den gav eleverna möjlighet att komma till en annan förort än den egna och på så vis få en vidgad bild av samhället.

De intervjuade lärarna framhåller att eleverna har fått lyssna på känslor och de har fått uttrycka egna känslor på ett enkelt sätt och det är helheten i projektet med de olika momenten som bidrar till detta. Kursen har satt igång saker hos en del elever och därför är det viktigt att ordinarie lärare finns med hela tiden. Lärarna har erfarenheter av att några elever kommit till dem och berättat om riktigt tuffa upplevelser som lärarna behövt gå vidare med.

Eleverna har, till lärarna, uttryckt att de uppskattar variationen som lektionerna innebär, men ibland har det varit tråkigt och det är vid de tillfällen då de behövt sitta och lyssna på genomgångar av de mänskliga rättigheterna och barnkonventionen. Den del av upplägget som, enligt lärarna, får mest kritik är de så kallade rundorna då alla förväntas säga något. De är bra för att alla får komma till tals, men en del elever har upplevt det som stressigt och pressande. Lärarna berättar att eleverna har pratat om rundorna före lektionerna och då uttryckt att de hoppas att det inte ska vara några sådana vid det kommande tillfället. Eleverna har inte alltid vetat vad de ska säga och då valt att upprepa det andra redan sagt.

3.3.4 Lärarnas förslag på utveckling av kursen

När lärarna får frågan hur kursen skulle kunna utvecklas har de en del förslag, några som gäller formerna för de olika träffarna och några som gäller lärarnas möjligheter i samband med lektionerna. Utvärderingarna som eleverna förväntades göra i slutet varje tillfälle har inte fungerat så bra upplever lärarna. Eleverna har slarvat över det för att få gå iväg på rast. Lärarna funderar på om detta moment kanske kan komma in på ett annat sätt i lektionerna. Eleverna måste inte alltid skriva, det skulle kunnat vara en utvärdering i smågrupper i stället. Som nämnts ovan upplever lärarna att rundorna ofta varit ett inslag som lett till stress, ett förslag från lärarna är att de skulle kunna göras i mindre grupper som sedan återberättar för hela klassen. Teoripassen är också ett moment som lärarna lyfter som mindre populära. De blir dels som en vanlig lektion och eleverna har en förväntan

att detta ska vara något annat, dels är innehållet i teoripassen ett innehåll som också behandlas i SO-undervisningen och eleverna upplever det som en upprepning.

När lärarna reflekterar över hur deras roll i kursen skulle kunna utvecklas kommer de tillbaka till vikten av att nya personer som kommer in i undervisningen med klasserna ges möjlighet att få en relation, både med hela gruppen men också de enskilda eleverna så fort som möjligt. Detta för att få dem med sig i fortsättningen. Det är värt att ta den tiden eftersom projektet håller på under en termin. Ytterligare en reflektion är att det är en fördel om elevernas ordinarie lärare följer olika klasser under lektionerna med projektet så de får se hur de olika eleverna och grupperna reagerar på innehållet. Då är det enklare för alla att följa upp lektionerna, både det som fungerar och det som inte fungerar.

De intervjuade lärarna konstaterar också att det har funnits goda möjligheter att följa upp lektionerna, mer än vad de gjort, t ex genom att låta eleverna formulera sig skriftligt om de olika teman som behandlats på efterföljande lektioner. Då hade de erfarenheter eleverna fått under kursen kanske tagits tillvara ännu mer.

3.4 Kursens egna utvärderingar

Projektets egna utvärderingar visar att det framför allt är mötena med berättare som eleverna uppskattar och tycker är lärorika, medan de funnit de lektioner som handlat om värdegrund, kommunikation och samarbete mindre givande. Mötena med berättarna har gett dem större förståelse och respekt för att människor är annorlunda och även fått dem att inse att religiösa människor inte är samma sak som konstiga människor. Den mer ljumma uppskattningen av arbetet med värdegrund, självkänsla, kommunikation och samverkan är inte entydig. Flera elever svarar att de i och med projektet bättre förstår problem med mobbning eller att deras självförtroende stärkts. Det senare bekräftas av en lärare som anger att hen sett elever som tidigare inte vågat ta plats, nu göra det.

4. Slutsatser och förslag för fortsatt utveckling av Under samma himmel

Under denna rubrik sammanfattar vi resultatet av utvärderingen genom att återkoppla till frågorna om (1) hur kursen bidragit till att eleverna utvecklat interkulturell och interreligiös kompetens och (2) hur kursen bidragit till att skapa goda samarbeten och varmare klimat i skolan.

4.1. Styrkor och svagheter

Samtliga intervjuade elever och lärare, samt de utvärderingar som Under samma himmel gjort, pekar mot att mötena med berättare är det mest minnesvärda och berörande inslaget i kursen. Det pekar mot att kursen bidrar till att eleverna utvecklar interkulturell och interreligiös kompetens i relation till individers religiositet (levd religion). Det finns även positiva berättelser om tempelbesök. Detta är dock inte lika entydigt. En orsak till detta kan vara praktiska omständigheter, där tre klasser gjorde besöken tillsammans och det uppstod tidsbrist. Dessutom hade inte kursledningen detta år lyckats förverkliga intentionen om att klassen först får bekanta sig med en berättare som de sedan möter i den lokal där den personen firar gudstjänst. Det personliga bandet fanns där inte. Detta kan ha bidragit till att tempelturen för flera elever snarare bidrog till exotisering än förståelse av människor med annan religion och annan kulturell bakgrund. Trots detta visar utvärderingen att kursens styrka ligger i hur den kan erbjuda skolor, lärare och elever direkt tillgång till människors levda religion.

Kursens svaghet knyter framför allt an till syftet att bidra till att skapa goda samarbeten och varmare klimat i skolan. Eleverna upplevde teoripassen inom detta område som upprepningar av vad de redan hört flera gånger under sin skoltid. Flera elever uppskattade flera av de "lekar" (värderingsövningar) som förekom i denna del, mer för att det var "skojiga" än för att de tyckte att de bidrog till större tolerans och förståelse av andra och ett bättre klimat i klassen. Svårigheten för att under ett terminsprojekt med lektion en gång i veckan påverka det sociala klimatet i en klass, framgår av att i den mån någon informant uttrycker att projektet varit positivt för klassen, så har det varit i de klasser som redan haft en tillåtande och varm gemenskap. För den klass som saknade detta, tycks projektet snarare bidragit till att stärka dominerande och begränsande relationer.

4.2 Förskjutning från religionsdidaktik till värdegrund och klassklimat

Under samma himmel vilar på en gedigen religionsdidaktisk grund. I denna framhålls vikten av att möta och reflektera kring religioner utifrån individens religiositet (levd religion), kollektiva uttryck för religion, samt den egna religiösa positionen. Utifrån detta har projektets pedagogiska modell utformats. Genom möten med unga religiösa individer - berättare - erbjuder projektet möjlighet till identifikation och förståelse för innebörder och konsekvenser av att leva utifrån en religiös livstolkning. Genom att tillsammans med personer som eleverna utvecklat en relation till, besöka platser för kollektiv religionsutövning, ges eleverna möjlighet att sätta in religionen i ett större sammanhang och därmed förstå religion som något mer än personlig övertygelse. Genom samtal, reflektion och olika övningar utvecklar eleverna större förståelse för människor vars liv och livstolkning skiljer sig från den egna.

Vår utvärdering visar att det har skett en förskjutning under de år kursen pågått i såväl syfte, utgångspunkt, som innehåll. Tonvikten har förflyttats från interkulturell och interreligiös kompetens till generella värdegrundsfrågor och att arbeta med att skapa en tillåtande och god gemenskap i klassen. Vår redogörelse för kursens styrkor och svagheter pekar mot att detta gjort kursen mindre angelägen för såväl elever som skolan i sin helhet.

4.3 Förslag inför kommande omgångar av Under samma himmel

4.3.1 Tag vara på kursens unika komponenter och kompetens - möten med religion

Utvärderingen pekar mot att Under samma himmel skulle bli tydligare och mer relevant för eleverna (och skolan) om det som nu beskrivs som primära mål (stödja identitetsutveckling, utveckla nyfikenhet, förståelse och tolerans, utveckla större respekt för människors egenvärde), gjordes till sekundära mål, medan första delmålet i dagens sekundära mål (utveckla djupare insikt och bredare förståelse av innebörden i begreppen religion och kultur) gjordes till projektets primära mål. Genom ett stort interreligiöst kontaktnät och en tydlig religionsdidaktisk plattform har Under samma himmel en unik kompetens att erbjuda, eller kanske utsätta, elever för möten med unga människor som har en religiös modell för sin livstolkning. Genom att bygga relationer till och skapa identifikation med berättare blir även tröskeln till att besöka platser för gudstjänst och tillbedjan lägre. Vi menar att det var olyckligt att detta tydliga band mellan berättare och tempelbesök inte var möjligt att upprätthålla under kursen vid Båtmansskolan ht 19. Det är ett viktigt band för att kunna genomföra besök som leder till förståelse och respekt, istället för exotisering.

Genom att tydligt låta möten med människor som tolkar livet utifrån en religiös referensram vara kursens nav, kommer den att svara mot såväl lärares motiv för att låta eleverna delta i kursen och

det som eleverna framhåller som värdefullt med kursen. Vi menar att detta innehåll i sin tur med stor sannolikhet kan medverka till större respekt och förståelse för människor, kulturer och religioner som annars hade förståtts utifrån en rad fördomar. Kursens fokus bör dock vara berättarna och de platser där de tillber och firar gudstjänst.

4.3.2 Tona ner inslag om värdegrund, tolerans, respekt och relationer

Förslaget att inslagen om värdegrund, mänskliga rättigheter och barnkonventionen bör tonas ner i kursen styrks av utsagor från både elever och lärare i intervjuerna och i skriftliga utvärderingar. Många av eleverna upplever dessa inslag som upprepningar och dess målsättningar som förutsägbara. Det är attorealistiskt att förvänta sig att en kurs en gång i veckan under en termin med externa ledare ska arbeta med att stötta elevernas identitetsskapande, dels blir innehållet en upprepning av skolans mer generella värdegrundsarbete samt till exempel samhällskunskapsämnets innehåll. I den mån vissa klasser behöver extra insatser för att skapa en bättre klassmiljö, bör detta arbete ledas från skolan och av lärare och skolhälsosteam som känner klassen och som dessutom kommer att finnas kvar efter att insatserna avslutats.

Att värdegrund, tolerans, respekt och relationer finns med som ett innehåll i relation till mötena med berättarna är rimligt och önskvärt, men inte som ett eget innehåll. Värdena och frågorna riskerar att urvattnas och trivialiseras om eleverna upplever att genomgångar och övningar är upprepande, tråkiga och normativa/disciplinerande.

4.3.3 Gör skolans lärare och elever mer delaktiga i kursen

För att Under samma himmel ska bli något mer än en tillfällig insats behöver lärarna involveras mer än vad som nu är fallet. Kursledarna och lärarna bör mötas terminen innan projektet för att tillsammans förbereda kursens innehåll. Lärarna kan med fördel delta aktivt i många lektioner, istället för att som nu mest vara där som observatörer. De skulle exempelvis kunna bistå som handledare vid gruppdiskussioner. Lärare och kursledare kan även tillsammans diskutera och planera hur lärarna kan bygga vidare på och ta tillvara de erfarenheter som eleverna gör under kursen i fortsatt ordinarie undervisning.

Eleverna kan med fördel göras mer delaktiga i kursen genom att förbereda sig (gärna gruppvis) för tempelturerna. Detta skulle kunna ske genom att berättarbesöket följs upp av att eleverna gruppvis diskuterar besöket och formulerar frågor som de vill ha svar på vid tempelturen. Detta skulle kunna ersätta några av rundorna och ge möjlighet för eleverna att själva vara med och styra innehållet vid besöken.

4.3.4 Gör kursen mer hållbar genom att inrätta styrgrupp och arbetsgrupp

Kursens upplägg vilar i stor utsträckning på kursledarna från Under samma himmel. Även om förslaget ovan, att involvera både elever och lärare i kursen, genomförs är det personalen från Under samma himmel som har den teoretiska grunden aktuell, som kan det övergripande syftet liksom att det är de som har tillgång till de värdefulla nätverken. För att kursen ska vara mindre sårbar rekommenderar vi att det finns dels en styrgrupp, dels en arbetsgrupp som kan dela på ansvaret för att utveckla kursen vidare och anpassa kursen efter de skolor och elever som deltar. Genom att en grupp personer från Under samma himmel är involverade och att det finns både en styrgrupp och en arbetsgrupp kan ansvaret både för kursens kvalitet och utveckling på övergripande nivå och i genomförandet fördelas på fler personer om någon eventuellt byter tjänst eller blir sjuk.